

КОГНІТИВНО-КОМУНІКАТИВНІ ЧИННИКИ В СИСТЕМІ ВІЙСЬКОВОГО ЛІДЕРСТВА: ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ

Москальов І. О.

доктор філософії у галузі соціальних та поведінкових

наук за спеціальністю «Психологія»,

доцент кафедри суспільних наук

Національний університет оборони України

пр-т Повітряних Сил, 28, Київ, Україна

orcid.org/0000-0001-7950-1120

i_moskalyow@ukr.net

Ключові слова: критичне мислення, комунікативна толерантність, військове управління, лідерство, офіцери, прийняття рішень, військова освіта, когнітивні навички.

У статті досліджується вплив критичного мислення та комунікативної толерантності на ефективність військового управління. Здійснено емпіричний аналіз взаємозв'язку між когнітивними та комунікативними навичками офіцерів Збройних сил України. Дослідження охопило 468 офіцерів, які мають бойовий досвід та значний стаж служби. Проведений кореляційний аналіз виявив, що високий рівень критичного мислення позитивно корелює з показниками комунікативної толерантності, що, своєю чергою, сприяє згуртованості військових колективів, підвищенню ефективності прийняття рішень та покращенню управлінських компетенцій офіцерів.

Окрему увагу приділено кореляційному зв'язку між низьким рівнем критичного мислення та зростанням жорсткості суджень, суб'єктивності в оцінках, схильності до когнітивних упереджень та труднощів у командній взаємодії. Результати однофакторного дисперсійного аналізу (ANOVA) підтвердили статистично значущі відмінності у рівнях комунікативної толерантності між офіцерами з високим, середнім та низьким рівнями критичного мислення.

Високий, а подекуди й середній рівень критичного мислення сприяє більшій відкритості до альтернативних точок зору, здатності ефективно комунікувати з підлеглими та колегами, а також швидко адаптуватися до динамічних змін бойової обстановки. Офіцери, які володіють критичним мисленням, здатні приймати виважені рішення в умовах невизначеності, що є вирішальним чинником у сучасних військових конфліктах, також зазначені офіцери володіють високим рівнем комунікативної толерантності, разом із критичним мисленням це є ознаками високого лідерського потенціалу. Навпаки, низький рівень критичного мислення часто корелює з жорсткістю суджень, обмеженістю, суб'єктивністю, меншою гнучкістю у прийнятті рішень і меншою готовністю до командної роботи.

Отримані висновки підкреслюють необхідність інтеграції спеціальних тренінгових програм із розвитку критичного мислення та комунікативної толерантності у систему підготовки військових кадрів. Практичне застосування цих методик може значно підвищити якість військового керівництва, рівень лідерства серед офіцерів та здатність військових підрозділів ефективно функціонувати в умовах сучасної війни.

COGNITIVE AND COMMUNICATIVE FACTORS IN THE SYSTEM OF MILITARY LEADERSHIP: AN EMPIRICAL STUDY

Moskalov I. O.

*Doctor of Philosophy in Social and Behavioral
Sciences Specializing in Psychology,
Associate Professor at the Department of Social Sciences
National Defence University of Ukraine
Povitriani Syl Avenue, 28, Kyiv, Ukraine
orcid.org/0000-0001-7950-1120
i_moskalyow@ukr.net*

Key words: *critical thinking, communication tolerance, military management, leadership, officers, decision-making, military education, cognitive skills.*

The article deals with the influence of critical thinking and communicative tolerance on the efficiency of military management. The empirical analysis of the correlation between the cognitive and communication skills of officers of the Armed Forces of Ukraine is carried out. The study involved 468 officers with combat experience and extensive service records. The correlation analysis revealed a positive correlation between a high level of critical thinking and indicators of communicative tolerance, which, in turn, contribute to improved cohesion within army teams, enhanced decision-making efficiency, and the development of managerial competencies of officers.

Particular attention is focused on the correlation between a low level of critical thinking and an increase in the rigidity of judgments, subjectivity in assessments, a tendency to cognitive bias, and difficulties in team interaction. The results of a one-way analysis of variance (ANOVA) confirmed statistically significant differences in the levels of communicative tolerance between officers with high, medium, and low levels of critical thinking.

A high, and in some cases even moderate, level of critical thinking contributes to greater openness to alternative viewpoints, the ability to communicate effectively with subordinates and colleagues, as well as rapid adaptation to dynamic changes in the combat environment. Officers who possess critical thinking skills are capable of making well-considered decisions under conditions of uncertainty, which is a decisive factor in modern military conflicts. These officers also demonstrate a high level of communicative tolerance, which, combined with critical thinking, indicates a strong leadership potential. Conversely, a low level of critical thinking often correlates with rigidity of judgment, narrow-mindedness, subjectivity, reduced flexibility in decision-making, and a lower willingness to engage in teamwork.

The obtained results emphasize the need to integrate special training programs to develop critical thinking and communicative tolerance into the military training system. The practical application of these techniques can significantly improve the quality of military leadership, the level of leadership among officers, and the ability of military units to function efficiently in modern warfare.

Постановка проблеми. Сучасна війна – це не лише протистояння зброї, а й боротьба інтелектів, стратегій та підходів до управління військами. Збройні сили України зіштовхнулися з викликом ведення війни проти ворога, який має значно більші людські та матеріальні ресурси. Повномасштабна російсько-українська війна, що триває з 2014 р. та загострилася у 2022 р., вимагає нових підходів до підготовки військових кадрів. У таких умовах якість підготовки офіцерського

складу набуває вирішального значення. Академік Володимир Горбулін у праці «Як перемогти Росію у війні майбутнього» наголошує, що основним інструментом досягнення переваги є асиметричні дії, які здатні створити синергетичний ефект [2, с. 6]. Це потребує не лише технічної оснащеності, а й високого рівня інтелектуальної та стратегічної підготовки військових керівників.

В одному зі своїх інтерв'ю на той час головнокомандувач Збройних сил України Валерій Залуж-

ний застосував відомий серед військових вислів «маленька радянська армія ніколи не переможе велику радянську армію» [8]. Цей вислів чітко демонструє, що традиційні підходи, скопійовані з радянської військової системи, є застарілими. Сьогоднішній офіцер має бути не лише командиром, а й стратегом, який володіє сучасними управлінськими навичками, лідерськими якостями, стратегічним мисленням і високим рівнем критичного мислення. Уміння аналізувати ситуацію, робити зважені висновки та уникати когнітивних пасток стає основою ефективного керівництва військовими підрозділами [6, с. 230]. У цьому контексті важливе місце займає також комунікативна толерантність, яка сприяє згуртованості військового колективу, покращенню взаємодії між підлеглими та підвищенню ефективності виконання бойових завдань. Здатність офіцерів приймати стратегічні рішення та координувати бойові дії у складних умовах є критичною для забезпечення перемоги у сучасній війні.

Саме тому **метою** статті є аналіз ролі та взаємозв'язків між критичним мисленням та комунікативною толерантністю офіцерів Збройних сил України, що має безпосередній вплив на рівень їхнього лідерства та управлінської ефективності.

Результати дослідження. У ході дослідження були використані теоретичні методи: аналіз наукових джерел, емпіричні: об'єктивні та суб'єктивні психологічні методики, статистичні: дискриптивна статистика, однофакторний дисперсійний аналіз (ANOVA), пост-хок-аналіз порівняння груп, кореляційний аналіз.

У дослідженні взяли участь 468 респондентів – офіцерів Збройних сил України, учасників бойових дій у військових званнях від капітана до полковника, термін професійної військової служби – від 7 до 32 років. Усі учасники були добровільно залучені до дослідження. Вік респондентів варіювався від 28 до 54 років.

Як психодіагностичний інструментарій використано дві психологічні методики: тест критичного мислення Л. Старкі (в адаптації О. Луценко) та тест «Комунікативна толерантність» В. Бойко. Розглянемо кожну з них окремо.

В основу дослідження був покладений тест критичного мислення Л. Старкі (Starkey Critical Thinking Test), який є одним із популярних психодіагностичних інструментів, спрямованих на оцінку рівня когнітивних навичок особистості [9]. Адаптація цього тесту в Україні була проведена дослідницею Оленою Луценко, яка модифікувала його відповідно до культурних, мовних та освітніх особливостей українських респондентів [4, с. 65–70].

Тест призначений для оцінки рівня розвитку критичного мислення в осіб різного віку та професійної підготовки. Він особливо актуальний

для військовослужбовців, керівників та фахівців, які працюють у сферах, де необхідні аналітичне мислення та прийняття стратегічних рішень.

Тест охоплює кілька ключових когнітивних сфер: аналіз аргументів та виявлення їхніх сильних та слабких боків, розпізнавання логічних помилок і маніпуляцій, аналіз достовірності та обґрунтованості наведених фактів, виявлення прихованих припущень, оцінка правдивості та достовірності джерел інформації, визначення правильності та обґрунтованості висновків, виявлення причинно-наслідкових зв'язків, оцінка ступеня узагальнення отриманої інформації, прийняття рішень і формування суджень, аналіз варіантів та вибір оптимального рішення, усвідомлення етичних аспектів у процесі ухвалення рішень та вміння розмежовувати факти та припущення.

Адаптований тест Л. Старкі складається з 27 завдань, кожне з яких має чотири варіанти відповідей, з яких лише один є правильним. Тест може проводитися індивідуально або у груповому форматі. Кожна правильна відповідь оцінюється в 1 бал. Максимальна кількість балів – 27.

Рівні критичного мислення за підсумками тесту (за Л. Старкі):

Дуже високий рівень (24–27 балів): добре розвинені навички аналізу, оцінки та формування логічних висновків; особа здатна розпізнавати маніпуляції та ухвалювати обґрунтовані рішення.

Високий рівень (19–23 бали): особа демонструє хороші аналітичні здібності, проте іноді може не враховувати окремі деталі або робити поспішні висновки.

Середній рівень (14–18 балів): базові навички критичного мислення, можливі труднощі з розрізненням аргументованих і необґрунтованих тверджень.

Низький рівень (9–13 балів): слабка здатність до критичного аналізу, схильність до прийняття рішень без належного обґрунтування, труднощі у виявленні логічних помилок та маніпуляцій.

Дуже низький рівень (0–8 балів): відсутність навичок критичного мислення, висока довірливість до будь-якої інформації без її перевірки, складнощі в розрізненні фактів і суб'єктивних суджень, невміння аналізувати аргументи.

Адаптований тест критичного мислення Л. Старкі є цінним інструментом у сфері професійної освіти, особливо в умовах військової підготовки та розвитку управлінських компетентностей. Його широке застосування відкриває додаткові можливості для вдосконалення методик навчання, формування лідерських якостей та підвищення ефективності командної роботи:

– уведення додаткових підкатегорій оцінки критичного мислення для виявлення індивідуальних особливостей кожного респондента;

- використання тесту для моніторингу динаміки розвитку когнітивних навичок у військовослужбовців протягом навчального процесу;

- використання тесту у комплексі з іншими методами оцінки когнітивних здібностей, емоційного інтелекту та комунікативної компетентності;

- аналіз кореляції між рівнем критичного мислення та успішністю прийняття рішень у стресових ситуаціях [3, с. 47].

У нашому дослідженні тест критичного мислення Л. Старкі використовувався у поєднанні з тестом вимірювання комунікативної толерантності В. Бойко. Це дало змогу виявити взаємозв'язки між когнітивними та комунікативними навичками офіцерів, що безпосередньо впливає на їхню здатність приймати стратегічні рішення, ефективно керувати підлеглими, налагоджувати якісну комунікацію, створювати ефективні військові команди та адаптуватися до динамічних змін бойової обстановки.

Тест комунікативної толерантності В. Бойко – це психологічна методика, призначена для оцінки рівня толерантності людини в міжособистісному спілкуванні. Він допомагає визначити, наскільки людина терпима до інших, уміє приймати думки та поведінку співрозмовників, не проявляючи агресії чи упередженості [1].

Тест містить 45 тверджень (9 субтестів по 5 тверджень у кожному), що описують різні аспекти спілкування та поведінки. Респондент має оцінити, наскільки вони відповідають характеру його взаємодії з іншими людьми.

Методика оцінює комунікативну толерантність за такими субтестами:

1. Наскільки респондент здатний приймати чи не приймати індивідуальність іншого.

2. Наскільки респонденту притаманна тенденція оцінювати людей виходячи із власного «Я».

3. Якою мірою респондент категоричний або незмінний у його оцінках на адресу оточуючих.

4. Якою мірою респондент уміє приховувати або згладжувати неприємні враження у разі зіткнення з некомунікабельними якостями людей.

5. Якою мірою респонденту притаманна схильність переробляти і перевиховувати когось.

6. Якою мірою респондент схильний підлаштовувати когось під себе, намагатися робити оточуючих зручними для себе.

7. Якою мірою притаманна респонденту злопам'ятність.

8. Якою мірою респондент терпимий до дискомфортних станів оточуючих.

9. Рівень адаптаційних можливостей респондента у взаємодії з людьми.

На кожне твердження респондент відповідає за чотирибальною шкалою від 0 (повна незгода) до 3 (повна згода), таким чином, чим більше балів, тим

нижче рівень комунікативної толерантності респондента (інвертована шкала), тобто тим менше людина терпима до інших у цьому аспекті відносин. Навпаки, чим менші оцінки з тої чи іншої поведінкової ознаки, тим вище рівень комунікативної толерантності по даному аспекту відносин із людьми.

Загальними характеристиками високого рівня комунікативної толерантності є відкритість до спілкування, повага до чужих думок, уміння контролювати свої емоції, гнучкість у комунікації, уміння адаптуватися до різних типів людей. У поведінці це проявляється у легкості знаходження спільної мови з іншими, уникненні конфліктів, об'єктивного ставлення до критики, намагання зберігати спокій та конструктивний підхід навіть під час спілкування з грубим та агресивним співрозмовником, уміння слухати та підтримувати розмову, не перериваючи співрозмовника, та уникнення категоричних суджень.

Середній рівень комунікативної толерантності характеризується терпимістю до інших, але в певних ситуаціях така людина може виявляти нетерпимість. Частково схильна до нав'язування своїх поглядів, але може поступитися, якщо аргументи співрозмовника є переконливими. Інколи дратується або критикує інших, але намагається уникати конфліктів. На поведінковому рівні може бути терпимою до думок інших людей, але в спірних питаннях відстоює власну позицію доволі категорично. Зазвичай поводить себе спокійно, але в емоційних ситуаціях може проявляти роздратування. Якщо співрозмовник має інші погляди, інколи реагує скептично або з легкою іронією. Відкритий стиль спілкування, але іноді допускає неусвідомлені прояви стереотипного мислення. У конфліктних ситуаціях може підвищити голос, але зазвичай швидко заспокоюється.

Низький рівень комунікативної толерантності притаманний людям, які нетерпимі до думок і поведінки, що відрізняються від її власних. Часто критикують інших, нав'язують власну точку зору, схильні до різких емоційних реакцій у спілкуванні, конфліктності. У поведінці такі люди швидко дратуються через особливості співрозмовника (манера мови, акцент, стиль мислення тощо). Часто використовують сарказм, критикують співрозмовника замість конструктивного діалогу. Перебивають інших, уважаючи свою думку важливішою. Не визнають помилок, важко приймають аргументи, які суперечать їхнім переконанням. Виявляють агресію у спілкуванні (підвищують голос, можуть говорити різко або образливо). У конфліктних ситуаціях схильні до звинувачень та емоційного тиску на співрозмовника. Мають стійкі упередження та стереотипи щодо інших людей (за віком, статтю, національністю, військо-

вим званням тощо). Слід зазначити, що сам автор методики не виводить чітких кількісно-якісних показників, а лише зазначає, що чим вища кількість балів, тим нижчий рівень комунікативної толерантності буде притаманний особистості, а максимальне число балів, які можна отримати – 135, свідчить про абсолютну нетерпимість до оточуючих, що навряд чи можливо для нормальної особистості. Точно так само неймовірно одержати нуль балів – свідчення терпимості до всіх у всіх ситуаціях. У середньому опитані набирають: керівники установ підрозділів – 40 балів, медсестри – 43 бали, вихователі – 31 бал.

Також автор методики пропонує звернути увагу на те, за якими з 9 запропонованих вище поведінкових ознак виявляються високі сумарні оцінки (тут можливий інтервал від 0 до 15 балів). Чим більше балів за конкретною ознакою, тим менш особа терпима до людей у цьому аспекті відносин із ними. Навпаки, чим менші оцінки по тій чи іншій ознаці, тим вища толерантність за даним аспектом відносин [7, с. 34–56].

Значний обсяг вибірки ($n = 468$), а також високий рівень надійності та валідності зазначених методик дають змогу запропонувати свої кількісно-якісні показники дослідження комунікативної толерантності Збройних сил України. Так, на початковому етапі обрахунку результатів була здійснена перевірка на відповідність закону нормального розподілу за допомогою λ -критерію Колмогорова – Смірнова, а також розраховані середні значення (μ) та стандартні відхилення (σ) за кожною зі шкал. Таким чином, є можливим розрахунок якісних показників шкали за формулою $\mu \pm \sigma$ [5, с. 93–95]. За методикою критичного мислення Л. Старкі отримано середнє значення $16,96 \pm 3,95$, а за методикою комунікативної толерантності В. Бойко – $36,64 \pm 15,80$. Значення, які входять у цей інтервал, якісно відповідатимуть

рівню «середній», які виходять за межі діапазону «високий» та «низький» відповідно (для методики «Комунікативна толерантність» навпаки). Після здійснення необхідних розрахунків маємо такі кількісно-якісні показники (табл. 1).

Таким чином, отримані результати серед респондентів розподілилися так (табл. 2).

Із метою виявлення сили та напрямку взаємозв'язку між рівнем критичного мислення та комунікативною толерантністю був проведений кореляційний аналіз за допомогою коефіцієнта лінійної кореляції Пірсона (Pearson correlation coefficient), який виявив, що між зазначеними даними існує зворотний кореляційний зв'язок ($r_{x,y} = -.434, p < 0.01$). Ураховуючи, що шкала комунікативної толерантності інвертована, це свідчить про те, що респонденти з високим рівнем критичного мислення частіше демонструють високий рівень комунікативної толерантності, готові до сприйняття різних точок зору та відкриті до взаємодії з людьми з різним соціальним і культурним досвідом.

Подальшим етапом дослідження було проведення однофакторного дисперсійного аналізу (ANOVA), що застосовується для перевірки статистично значущих відмінностей між середніми значеннями трьох і більше груп за однією змінною. У нашому випадку залежною змінною є комунікаційна толерантність за методикою В. Бойко, розподілена за 9 субтестами та за загальною шкалою, незалежною змінною (фактором) є рівень критичного мислення (високий, середній, низький) за тестом Л. Старкі.

Нульова гіпотеза (H_0): середні значення комунікаційної толерантності за кожним із 9 субтестів та загальною шкалою не відрізняються між трьома рівнями критичного мислення.

Альтернативна гіпотеза (H_1): хоча б одне із середніх значень суттєво відрізняється.

Таблиця 1

№	Методика	Рівні		
		Високий	Середній	Низький
1.	Тест критичного мислення Л. Старкі	22 – 27	13 – 21	0 – 12
2.	Тест комунікативної толерантності В. Бойко	менше 21	21 – 53	більше 53

Таблиця 2

Методика	Рівень	Кількість (n)	Відсоток (%)	Середнє значення (μ)	Стандартне відхилення (σ)
Тест критичного мислення Л. Старкі	Високий	120	26	21,95	1,81
	Середній	252	54	16,73	1,60
	Низький	96	20	11,34	1,46
	Всього	468	100	16,96	3,95
Тест комунікативної толерантності В. Бойко	Високий	102	22	15,97	6,03
	Середній	300	64	37,86	8,11
	Низький	66	14	66,05	7,23
	Всього	468	100	36,64	15,80

Попередніми умовами проведення однофакторного дисперсійного аналізу була перевірка нормальності розподілів за λ -критерієм Колмогорова – Смірнова та гомогенності дисперсій за тестом Левеня. Результати, отримані з використанням статистичного пакету SPSS 26.0, наведені в табл. 3.

За результати однофакторного дисперсійного аналізу даних (ANOVA), отриманих із використанням опитувальника комунікативної толерантності В. Бойка, побудовані три профілі комунікативної толерантності за рівнями критичного мислення (рис. 1).

Таблиця 3

Scale	Level	Group Statistics				One-Way ANOVA	
		N	Mean	Std. Dev	Groups	F	Signif.
1	2	3	4	5	6	7	8
Субтест 1 – неприйняття чи нерозуміння індивідуальності людини	Hight	120	4,40	2,321	Between Groups	10,974	,000
	Medium	252	3,98	1,980	Within Groups		
	Low	96	5,16	2,163	Total		
	Total	468	4,33	2,154			
Субтест 2 – використання себе як еталону під час оцінки інших	Hight	120	3,63	2,405	Between Groups	4,084	,017
	Medium	252	3,60	2,885	Within Groups		
	Low	96	4,50	2,730	Total		
	Total	468	3,79	2,756			
Субтест 3 – категоричність чи консервативність в оцінках людей	Hight	120	4,30	2,400	Between Groups	15,141	,000
	Medium	252	4,45	2,442	Within Groups		
	Low	96	5,94	2,525	Total		
	Total	468	4,72	2,521			
Субтест 4 – невідміння приховувати неприємні почуття	Hight	120	4,90	2,416	Between Groups	,702	,496
	Medium	252	4,87	2,202	Within Groups		
	Low	96	5,19	2,336	Total		
	Total	468	4,94	2,285			
Субтест 5 – прагнення переробити, перевиновити партнера	Hight	120	3,45	2,344	Between Groups	10,590	,000
	Medium	252	3,89	2,241	Within Groups		
	Low	96	4,88	2,420	Total		
	Total	468	3,98	2,352			
Субтест 6 – прагнення підіграти партнера під себе	Hight	120	3,35	2,307	Between Groups	,147	,863
	Medium	252	3,49	2,481	Within Groups		
	Low	96	3,50	2,624	Total		
	Total	468	3,46	2,463			
Субтест 7 – невідміння прощати іншим помилки	Hight	120	3,60	2,277	Between Groups	5,492	,004
	Medium	252	4,00	2,687	Within Groups		
	Low	96	4,75	2,551	Total		
	Total	468	4,05	2,584			
Субтест 8 – нетерпимість до фізичного чи психічного дискомфорту партнера	Hight	120	3,33	2,474	Between Groups	6,365	,002
	Medium	252	3,98	2,779	Within Groups		
	Low	96	4,66	2,905	Total		
	Total	468	3,95	2,762			

Продовження таблиці 3

1	2	3	4	5	6	7	8
Субтест 9 – невміння пристосовуватися до партнерів.	Hight	120	3,18	2,129	Between Groups	3,954	,020
	Medium	252	3,33	2,357	Within Groups		
	Low	96	4,00	2,290	Total		
	Total	468	3,43	2,301			
ЗАГАЛЬНИЙ РІВЕНЬ КОМУНІКАТИВНОЇ ТОЛЕРАНТНОСТІ	Hight	120	34,13	14,890	Between Groups	9,115	,000
	Medium	252	35,58	15,598	Within Groups		
	Low	96	42,56	16,213	Total		
	Total	468	36,64	15,817			

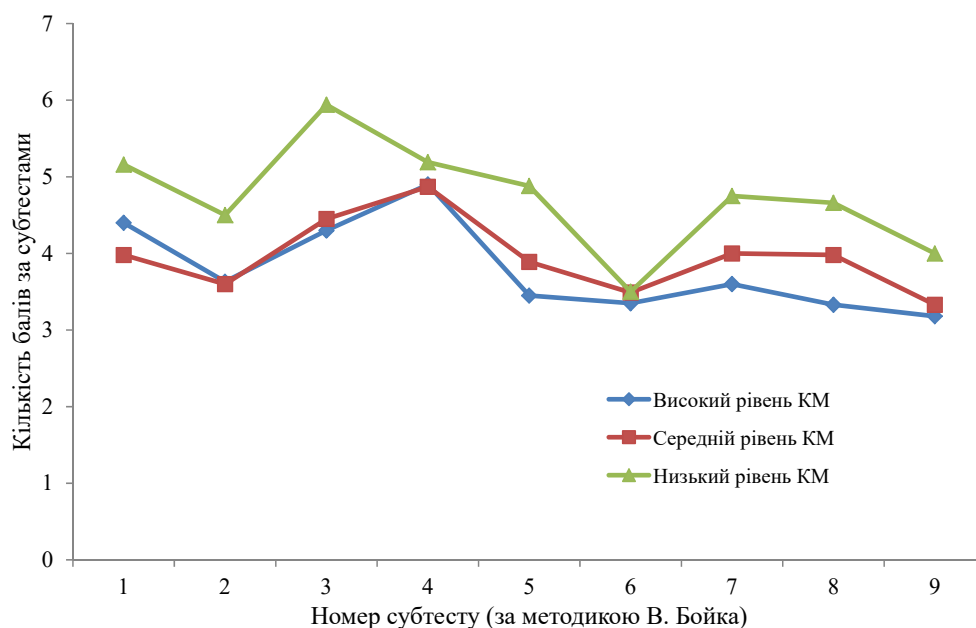

Рис. 1. Профілі комунікативної толерантності офіцерів за трьома рівнями критичного мислення (КМ)

Примітка: 1 – неприйняття чи нерозуміння індивідуальності людини, 2 – використання себе як еталону під час оцінки інших, 3 – категоричність чи консервативність в оцінках людей, 4 – невміння приховувати чи згладжувати неприємні почуття під час зіткнення з неконікабельними якостями партнера, 5 – прагнення переробити, перевиховати партнера, 6 – прагнення підігнати партнера під себе, зробити його зручним, 7 – невміння прощати іншим помилки, 8 – нетерпимість до фізичного чи психічного дискомфорту партнера, 9 – невміння пристосовуватися до партнерів.

Із отриманих результатів (табл. 3) за всіма субтестами окрім субтестів 4 та 6 є статистично значущі відмінності ($p \leq 0,05$), проте за результатами ANOVA неможливо дізнатися, між якими саме групами є різниця і наскільки вона значуща. Із цією метою був проведений пост-хок-тест (Post Hoc Test). Це статистичний метод, який застосовується після основного аналізу (зазвичай ANOVA), щоб виявити, між якими саме групами є статистично значущі відмінності. Застосований статистичний критерій Шеффе (Scheffé test), оскільки

він дає змогу працювати з групами, кількість яких суттєво різна. Результати наведено в табл. 4.

Загалом усі результати субтестів (окрім субтесту 4 та 6) та загальна шкала вказують на відсутність статистично значущих відмінностей у рівні комунікативної толерантності у групах із високим ($n=120$) та середнім ($n=252$) рівнями критичного мислення та наявність таких відмінностей між групами з низьким ($n=96$) та середнім та тим більше високим рівнями критичного мислення. Це свідчить про те, що саме

Таблиця 4

Communicative tolerance (Dependent Variable)	Levels critical thinking (I)	Levels critical thinking (J)	Mean Difference (I-J)	Signif.
1	2	3	4	5
Субтест 1 – неприйняття чи нерозуміння індивіду- альності людини	Hight	Medium	,424	,195
		Low	-,756	,033
	Medium	Hight	-,424	,195
		Low Low	-1,180	,000
	Low	Hight	,756	,033
		Medium	1,180	,000
Субтест 2 – використання себе як еталону під час оцінки інших	Hight	Medium	,030	,995
		Low	-,875	,067
	Medium	Hight	-,030	,995
		Low Low	-,905	,023
	Low	Hight	,875	,067
		Medium	,905	,023
Субтест 3 – категорич- ність чи консервативність в оцінках людей	Hight	Medium	-,152	,854
		Low	-1,638	,000
	Medium	Hight	,152	,854
		Low Low	-1,485	,000
	Low	Hight	1,638	,000
		Medium	1,485	,000
Субтест 4 – невміння приховувати неприємні почуття	Hight	Medium	,031	,993
		Low	-,287	,656
	Medium	Hight	-,031	,993
		Low Low	-,318	,510
	Low	Hight	,287	,656
		Medium	,318	,510
Субтест 5 – прагнення переробити, перевиховати партнера	Hight	Medium	-,443	,224
		Low	-1,425	,000
	Medium	Hight	,443	,224
		Low Low	-,982	,002
	Low	Hight	1,425	,000
		Medium	,982	,002
Субтест 6 – прагнення пі- дігнати партнера під себе	Hight	Medium	-,138	,881
		Low	-,150	,906
	Medium	Hight	,138	,881
		Low Low	-,012	,999
	Low	Hight	,150	,906
		Medium	,012	,999

Продовження таблиці 4

1	2	3	4	5
Субтест 7 – невміння прощати іншим помилки	Hight	Medium	-,400	,371
		Low	-1,150	,005
	Medium	Hight	,400	,371
		Low Low	-,750	,052
	Low	Hight	1,150	,005
		Medium	,750	,052
Субтест 8 – нетерпимість до фізичного чи психічного дискомфорту партнера	Hight	Medium	-,651	,100
		Low	-1,331	,002
	Medium	Hight	,651	,100
		Low Low	-,680	,117
	Low	Hight	1,331	,002
		Medium	,680	,117
Субтест 9 – невміння пристосовуватися до партнерів.	Hight	Medium	-,158	,823
		Low	-,825	,032
	Medium	Hight	,158	,823
		Low Low	-,667	,053
	Low	Hight	,825	,032
		Medium	,667	,053
ЗАГАЛЬНИЙ РІВЕНЬ КОМУНІКАТИВНОЇ ТОЛЕРАНТНОСТІ	Hight	Medium	-1,458	,700
		Low	-8,438	,000
	Medium	Hight	1,458	,700
		Low Low	-6,979	,001
	Low	Hight	8,438	,000
		Medium	6,979	,001

низький рівень критичного мислення є причиною низької комунікативної толерантності, та підтверджує гіпотезу про тісний взаємозв'язок між когнітивними та соціальними аспектами особистості. Респонденти із середнім та високим рівнями критичного мислення демонструють значно вищі результати комунікативної толерантності, причому між цими двома рівнями чіткої лінійної залежності та статистично значущої різниці немає, а отже, під час використання тесту Л. Старкі слід звертати увагу саме на респондентів, які продемонстрували низький рівень критичного мислення (набрали менше 12 балів), оскільки такі офіцери демонструють не тільки низький рівень когнітивних здібностей, а й недостатні комунікативні навички, що не сприятиме формуванню такого офіцера як лідера.

Результати субтестів 4 та 6 вказують на відсутність змін у рівні комунікативної толерантності від рівня критичного мислення, ймовірно, це пов'язано з тим, що ці два субтести спрямовані на вивчення метакогнітивної поведінки особистості, тобто здатності усвідомлювати, контролювати та регулювати свої власні пізнавальні та емоційно-вольові процеси, уміння спостерігати за своїми почуттями, оцінювати їх і коригувати свої стратегії поведінки в комунікації, роботі чи повсякденному житті.

Висновки. Проведене дослідження підтвердило, що між рівнем критичного мислення та комунікативною толерантністю офіцерів Збройних сил України існує тісний взаємозв'язок. Високий, а подекуди й середній рівень критичного мислення сприяє більшій відкритості до альтер-

нативних точок зору, здатності ефективно комунікувати з підлеглими та колегами, а також швидко адаптуватися до динамічних змін бойової обстановки. Офіцери, які володіють критичним мисленням, здатні приймати виважені рішення в умовах невизначеності, що є вирішальним чинником у сучасних військових конфліктах. Також зазначені офіцери володіють високим рівнем комунікативної толерантності, разом із критичним мисленням це є ознаками високого лідерського потенціалу. Навпаки, низький рівень критичного мислення часто корелює з жорсткістю суджень, обмеженістю, суб'єктивністю, меншою гнучкістю у прийнятті рішень і меншою готовністю до командної роботи.

Сучасна війна вимагає нової якості військових кадрів – офіцерів-лідерів, які здатні аналізувати інформацію, ухвалювати зважені рішення та ефективно взаємодіяти в межах військових колективів. Розвиток критичного та стратегічного мислення, а також комунікативної толерантності має

стати пріоритетним завданням військової освіти, що дасть змогу готувати командирів, спроможних забезпечити ефективне управління військами та приймати оптимальні рішення в умовах високої невизначеності.

Дослідження показало значущий позитивний взаємозв'язок між рівнем критичного мислення та комунікативною толерантністю. Це відкриває нові можливості для застосування цих методик під час здійснення заходів професійно-психологічного відбору офіцерського складу на керівні посади, а також у психологічних тренінгах і програмах розвитку лідерських якостей військових керівників.

У подальших дослідженнях варто детальніше вивчити вплив різних чинників, що сприяють формуванню лідерського потенціалу в офіцерському середовищі, а також розробити практичні рекомендації щодо підвищення рівня комунікативної толерантності та критичного мислення серед військовослужбовців.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бойко В. Комунікативна толерантність: психологічна методика. Київ : Академвидав, 2002. 12 с.
2. Горбулін В. Як перемогти росію у війні майбутнього. Київ : Брукс, 2021. 245 с.
3. Іванкова Н., Ткаченко В. Взаємозв'язок критичного мислення та соціальної толерантності. *Психологія і суспільство*. 2010. № 3(14). С. 45–59.
4. Луценко О.Л. Адаптація тесту критичного мислення Л. Старкеї. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія «Психологія»*. 2014. Вип. 1110. С. 65–70.
5. Москальов І.О., Лисенко Д.П. Застосування методів математичної статистики у психолого-педагогічних дослідженнях : навчальний посібник. Київ : Національний університет оборони України, 2023. 156 с.
6. Осьодло В.І., Рибчук О.Г. Роль критичного мислення у сучасному лідерстві. *Психологія життєвого простору особистості в сучасних умовах кризи, глобалізації та цифрової трансформації суспільного життя* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., м. Одеса, 14–15 вересня 2023 р. Одеса : Міжнародний гуманітарний університет, 2023. С. 229–231.
7. Conditions of Crisis, Globalization and Digital Transformation of Public Life: Materials of the International Scientific and Practical Conference (Odesa, September 14–15, 2023) (pp. 229–231). International Humanitarian University.
8. Шевенко А.М. Методичне забезпечення відбору учнівської молоді до вищих навчальних закладів педагогічного профілю : методичні рекомендації. Київ, 2016. 86 с.
9. Komarov D. Valery Zaluzhny. Year Off-screen. General. Special project of Dmytro Komarov. Part three [Video] YouTube. URL: https://youtu.be/TadXxP_26V8?si=vdhCIAeP-KNYCNbr (дата звернення: 12.04.2025).
10. Starkey J. Critical Thinking Test. *Pearson Education*, 2004.

REFERENCES

1. Boyko, V. (2002). Communicative Tolerance: A Psychological Test. Akademvydav.
2. Horbulin, V. (2021). Yak peremohty Rosiiu u viini maibutnoho [How to Defeat Russia in the War of the Future]. Kyiv: Brooks. 245 p.
3. Ivankova, N., & Tkachenko, V. (2010). The Relationship between Critical Thinking and Social Tolerance. *Psychology and Society*, 14(3), 45–59.
4. Lutsenko, O. (2014). Adaptation of L. Starkey's Critical Thinking Test. *Bulletin of V.N. Karazin Kharkiv National University. Series: Psychology*, 1110, 65–70.
5. Moskalov, I., & Lysenko, D. (2023). Use of Mathematical Statistics Methods in Psychological and Pedagogical Researches: a textbook. National Defense University of Ukraine.

6. Osodlo, V., & Rybchuk, O.(2023). The Role of Critical Thinking in Modern Leadership. In Psychology of the Personality's Life Space in the Modern
7. Conditions of Crisis, Globalization and Digital Transformation of Public Life: Materials of the International Scientific and Practical Conference (Odesa, September 14–15, 2023) (pp. 229–31). International Humanitarian University.
8. Shevchenko, A. (2016). Methodological Support for the Selection of Students to Higher Education Institutions of Pedagogical Profile. Methodological Guidelines. 86 p.
9. Komarov, D. (2023). Valery Zaluzhny. Year Off-screen. General. Special project of Dmytro Komarov. Part three [Video]. YouTube. https://youtu.be/TadXxP_26V8?si=vdhCIAeP-KNYCNbr
10. Starkey, J. (2004). Critical Thinking Test. Pearson Education. 2004.